

*Η ΗΘΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

Τοῦ Μητροπολίτη Πάφου κ. Γεωργίου

1. Στόχοι τῆς Παιδείας μας.

Θὰ συνιστοῦσε τουλάχιστον θράσος, ἢ ἀφέλεια, ἡ ἀποδοχὴ τῆς πρότασης τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας γιὰ νὰ εἶμαι ἓνας ἐκ τῶν εἰσηγητῶν στὸ σημερινὸ σεμινάριο, ἂν δὲν προβαλλόταν ἡ κληρική μου ιδιότητα καὶ ἡ ἀντικρυσή, ὡς ἐκ τούτου, μερικῶν πραγμάτων κάτω ἀπὸ ἓναν ἰδιαίτερο φακό.

Τὸ ἐξειδικευμένο θέμα τοῦ σεμιναρίου μπορεῖ νὰ θεαθεῖ ἀπὸ διαφορετικὲς ὀπτικὲς γωνίες, μία ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶναι καὶ ἡ θρησκευτική. Ἀκριβῶς αὐτὸ μὲ παρακίνησε γιὰ ἀποδοχὴ τῆς πρότασης. Δὲν διαθέτω τίτλους εἰδικότητος, γι' αὐτὸ καὶ ἐπικαλοῦμαι ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἐπιείκειά σας.

Λέγεται, καὶ πολὺ σωστά, ὅτι ἡ Παιδεία ἀποτελεῖ τὴν ἔκφραση τοῦ πολιτισμοῦ μίας κοινωνίας καὶ συγχρόνως τὸ μέσο γιὰ τὴ διαίωνισή της. Μὲ τὴν Παιδεία μεταδίδει ἡ κοινωνία στὴ νέα γενιὰ τίς πολιτιστικὲς της ἀξίες - ἐθνικὲς, κοινωνικὲς, θρησκευτικὲς - καὶ μὲ τὴν παιδεία ἡ νέα γενιὰ βοηθεῖται νὰ ἐνταχθεῖ στὸ κοινωνικὸ σύνολο καὶ ν' ἀποτελέσει ἓναν κρίκο στὴν ἐξελικτικὴ του πορεία.

Ὁ καθορισμὸς τῆς ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς, ἐπομένως, σημαίνει τὴ διατύπωση τοῦ προσανατολισμοῦ ἑνὸς λαοῦ σὲ ὅλα τὰ πε-

* Εἰσήγηση σὲ σεμινάριο πού διοργάνωσε τὸ Ὑ.Π.Π. γιὰ τοὺς Διευθυντές καὶ Β. Διευθυντές Μέσης Ἐκπαίδευσης.

δία καὶ τοὺς τομεῖς τῆς ὀργανωμένης κοινωνίας. Καὶ τῇ στιγμῇ ποὺ καθορίζονται ἐκπαιδευτικοὶ στόχοι καὶ ἀναζητοῦνται τὰ μέσα γιὰ ἐπίτευξη αὐτῶν τῶν στόχων, διαγράφεται οὐσιαστικά ἡ πορεία ποὺ θὰ ἀκολουθήσει ἓνας λαὸς γιὰ πολλές γενιές.

Ἡ Παιδεία ἀποτελεῖ στὴν πράξη τὸν προγραμματισμὸ τῆς πολιτείας γιὰ τὸ τί εἶδους Πολιτεία θέλει νὰ δημιουργήσει καὶ κυρίως γιὰ τὸ τί εἶδους πολίτη θέλει νὰ πλάσει.

Κάθε ἐκπαιδευτικὸ σύστημα στοχεύει, ἀσφαλῶς, καὶ στὸ γνωσιολογικὸ τομέα. Οἱ γνώσεις θὰ βοηθήσουν τὴ νέα γενιὰ νὰ ἐξοπλιστεῖ γνωστικά, ὥστε νὰ γνωρίσει τὸ περιβάλλον της -γεωγραφικὸ, ἱστορικὸ, ἐπιστημονικόν-, τὸν κόσμον γύρω της, καὶ νὰ ἀποκτήσει τὰ ἐφόδια γιὰ νὰ ἐργαστεῖ. Κάθε ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, ὅμως, θὰ πρέπει νὰ στοχεύει, πολὺ περισσότερο, **στὴν προσφορὰ ἀγωγῆς**. Γιατί ἀπὸ τίς στάσεις ζωῆς καὶ τὴ φιλοσοφία ζωῆς ποὺ θὰ μεταδώσει στοὺς μαθητές, καὶ ἀπὸ τὴν προσωπικότητα ποὺ θὰ τοὺς βοηθήσει νὰ ἀναπτύξουν, θὰ ἐξαρτηθεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἡ εὐαισθησία τοὺς στὶς διάφορες κοινωνικὲς καὶ ἐθνικὲς προκλήσεις καὶ ἡ διάθεσή τοὺς γιὰ ἀγώνα πρὸς καταξίωση τῆς ζωῆς.

Δὲν εἶναι τυχαῖο, νομίζω, ποὺ τὰ ἐκπαιδευτικὰ συστήματα ὅλων τῶν χωρῶν ἔχουν ὡς θεμέλιο τὴ γλῶσσα, τὴν ἱστορία καὶ τίς παραδόσεις τῶν ἀντίστοιχων λαῶν, ὅσο κι ἂν ἡ κοινωνία στρέφεται πρὸς τὴ βιομηχανία, τὴν τεχνολογία, τίς οἰκονομικὲς ἐπιστῆμες. Οὐτε κι εἶναι παράδοξο τὸ ὅτι στὰ πολιτισμένα κράτη ἀναγνωρίζεται στὶς ἐθνικὲς μειονότητες, ποὺ διαμένουν στὰ κράτη αὐτά, τὸ δικαίωμα νὰ στηρίζουν τὴν παιδεία τοὺς στὸν ἐθνικὸ τοὺς πολιτισμό.

Σήμερα εἶναι πού, κατὰ τρόπο παράδοξο, ἔγινε τῆς μόδας γιὰ μερικὸν νὰ μιλοῦν γιὰ «παναθρώπινο» προσανατολισμὸ τῆς Παιδείας, ὡς ἐὰν ἡ Ἑθνικὴ Παιδεία νὰ συγκρούεται μὲ τὰ πανανθρώπινα ἰδανικά. **Εἶναι ὅμως γνωστὸ ὅτι τὸ πραγματικὰ ἐθνικὸ εἶναι καὶ πραγματικὰ ἀληθινό.**

Στὴν Κύπρο, σ' ἐμᾶς, ἡ Παιδεία ἀνετέθη ἀπὸ τὸ Σύνταγμα στὴν κάθε κοινότητα ξεχωριστά. Κι ἐμεῖς ὑπηρετοῦμε τὴν Παιδεία τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας, ἀφοῦ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας καὶ Πολιτισμοῦ, γέννημα ἀνάγκης, ἀντικατέστησε μετὰ τὴν Τουρκανταρσία, τὴν Ἑλληνικὴ Κοινοτικὴ Συνέλευση. **Σκοπός, λοιπόν, τῆς Παιδείας μας εἶναι νὰ διαπλάσει χαρακτῆρες, νὰ μορφώσει καὶ νὰ δώσει κατεύθυνση καὶ πορεία ζωῆς στοὺς Ἕλληνες τῆς Κύπρου, πὺ εἶναι ταυτόχρονα καὶ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί, χωρὶς νὰ ἀποκλείει καὶ ὁποιονδήποτε ἄλλον τὸ ἐπιθυμεῖ, αὐτῆς τῆς Παιδείας.**

Δύο βασικοὶ παράγοντες, πὺ ἐπηρεάζουν καθοριστικὰ τὴν Παιδεία μας, εἶναι ἡ ἐθνικὴ καταγωγή καὶ ἡ θρησκευτικὴ ταυτότητά μας. Κι εἶναι φυσικὸ νὰ ἀναμένουμε ὁποιονδήποτε περιεχόμενο τῆς Παιδείας μας ὅχι μόνον νὰ μὴν ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν δύο αὐτῶν παραγόντων, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ προάγει.

2. Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς Ἠθικῆς στὴν Ἐκπαίδευση.

Κι ἔρχομαι, μετὰ τὰ εἰσαγωγικὰ αὐτά, στὸ θέμα τοῦ σεμιναρίου μας πὺ ἔχει γενικὸ τίτλο «Ἡ Ἠθικὴ στὴν Ἐκπαίδευση». Ἀσφαλῶς καὶ μὲ τὸν ὅρο «Ἠθικὴ» δὲν περιοριζόμαστε στὰ ὅσα ἀναφέρονται στὴ γενετήσια σφαῖρα.

Ὁ ὅρος «Ἠθικὴ», πὺ νιοθετήθηκε κι ἀπὸ τοὺς ξένους, εἶναι ἑλληνικὸς καὶ παράγεται ἀπὸ τὴν ἐπίσης ἑλληνικὴ λέξη «ἦθος». Ἠθος στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ σημαίνει τόπο διαμονῆς, κατοικητήριο. Στὴν Ἰλιάδα διαβάζουμε «ἦθεα καὶ νομὸν ἵππων», (Ἰλιάδα Ραψωδίες Στ, Ζ, Ο) ἐνῶ στὴν Ὀδύσσεια βρίσκουμε τὴν ἑκφραση «κατὰ ἦθεα κοιμηθῆναι» (Ὀδύσσεια, Ξ 411). Σιγὰ-σιγὰ ἡ λέξη ἀπέβαλε τὴν ἀρχικὴ τῆς σημασία καὶ προσέλαβε εἰδικὴ ἔννοια, οὕτως ὥστε νὰ σημαίνει τὸ ἐσωτερικὸ φρόνημα καὶ τὸν χαρακτῆρα, μὲ ἄλλα λόγια τὸν μόνιμο καὶ σταθερὸ τρόπο τοῦ πράττειν, τῶν ἐλεύθερων λογικῶν ὄντων. Ἡ Ἠθικὴ, ὡς ἐκ τούτου,

άσχολεῖται μὲ τὴ μελέτη τῶν ἀνθρώπινων πράξεων, μιλά γιὰ τὴν ἀξία ἢ ἀπαξία τῶν πράξεων αὐτῶν κι ἀποφαίνεται γιὰ τὸ τί ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ πράττει, ἢ νὰ ἀποφεύγει, στὶς σχέσεις του μὲ τὸν Θεό, τοὺς ἀνθρώπους ἀλλὰ καὶ τὸν ἑαυτό του.

Πολλὲς φορές στὴν καθημερινὴ γλῶσσα οἱ ἔννοιες τῆς ἠθικῆς καὶ τῶν ἀξιῶν συγχέονται καὶ θεωροῦνται ἀπὸ πολλοὺς, ταυτόσημες. Ἡ ἠθικὴ, ὅμως, καθορίζει τίς ἀξίες καὶ διευκρινίζει τὴν ἱεράρχησή τους στὴ ζωὴ τῶν ἀτόμων καὶ τῆς κοινωνίας. Αὐτὴ προσδιορίζει τὸ κριτήριό μὲ τὸ ὁποῖο διακρίνουμε τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ ἐπιλέγουμε τὸ σωστὸ ἀπὸ τὸ λιγότερο σωστὸ ἢ τὸ λανθασμένο. Ταυτόχρονα, καὶ ἡ ἠθικὴ στηρίζεται σὲ κάποιο ὑπόβαθρο, κινεῖται σ' ἓνα καθορισμένο πλαίσιο.

Στὴν ἐποχὴ μας γίνεται συχνὰ ἀναφορὰ στὴν ἠθικὴ ἀλλὰ οἱ περισσότεροι διστάζουν νὰ καθορίσουν τὴ βάση στὴν ὁποία στηρίζεται. Ἴσως τοῦτο νὰ ἔχει σχέση μὲ τὸν φόβο τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, καὶ ἰδιαίτερα τοῦ σημερινοῦ διανοοῦμενου, νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς «θηρησκευτικός». Τοῦ ἔρχεται πρὸ εὐκολο νὰ μιλά γιὰ ἠθικὴ καὶ ἀξίες ἀνεξάρτητα ἀπὸ ὁποιαδήποτε πίστη ἢ κοσμοθεωριακὴ τοποθέτηση.

Ἡ ἠθικὴ, ὅμως, ὡς ἐπιστήμη τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου εἶναι στὴν πραγματικότητα τὸ πρακτικὸ μέρος τῆς φιλοσοφικῆς θεώρησης τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Κι εἶναι φυσικὸ κάθε φιλοσοφικὸ σύστημα νὰ ἔχει καὶ δική του ἠθικὴ, ἢ ὁποῖα δὲν εἶναι παρὰ ἡ πρακτικὴ ἐρμηνεία τῆς θεώρησης τοῦ ἀνθρώπινου βίου ἀπὸ αὐτό. Παρόλο πὺν ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα συμφωνοῦν στὶς θεμελιώδεις καὶ γενικὲς ἀρχὲς τῆς ἠθικῆς, ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἐρμηνεία καὶ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν αὐτῶν στὴν πράξη, διαφέρουν, ἄλλες φορές σημαντικὰ κι ἄλλες σὲ μικρότερο βαθμό, κατὰ τρόπο πὺν τὸ ἠθικὸ κριτήριό τους νὰ εἶναι διαφορετικὸ κατὰ τὴν ἀξιολόγηση μίας πράξης.

Ένα απλό παράδειγμα θα διευκρινίσει αυτό που θέλω να πω: Σ' έναν κλασσικό άφορισμό του ό Μάρξ λέει ότι «δέν είναι ή συνείδηση που προσδιορίζει τη ζωή αλλά ή ζωή προσδιορίζει τη συνείδηση». Είναι μία φιλοσοφική του άρχή. Αυτό σημαίνει πως στην πράξη πρώτα έρχεται ή οίκονομία και μετά οι ιδέες: Ή σκέψη, δηλαδή, και έπομένως τó ήθικό κριτήριο τών πράξεών του είναι προϊόν του οικονομικού συστήματος μέσα στο όποιο ζει ό σκεπτόμενος. Καταλαβαίνετε ότι τοῦτο είναι έντελώς διάφορο άπ' ό,τι συμβαίνει στον Χριστιανισμό.

Άλλοι, ίσως και οι περισσότεροι στη δική μας κοινωνία, προβάλλουν τόν έσωτερικό φυσικό νόμο, τη συνείδησή μας δηλαδή, ως τó πλαίσιο μέσα στο όποιο κινείται ή ήθική και προσδιορίζονται οι πράξεις τών ανθρώπων. Πόσο σταθερό και γενικό όμως είναι τó πλαίσιο αυτό;

Συνήθως, συγκεκριμένες κοινωνίες, έθνη, λαοί, ομάδες, ήλικίες κλπ, θεωρούν φυσικό ότι είναι συνηθισμένο ανάμεσά τους. Οι μεγαλύτεροι π.χ. θεωρούν «φυσικό» και άρα έπιτρεπτό μόνον ότι συνηθίζόταν στη δική τους γενιά. Όλα τά άλλα είναι, γ'αυτούς, άφύσικα, άνεπίτρεπτα, άνώφελα, άσχημα. Μά και οι νέοι θεωρούν «φυσικό» ό,τι συνηθίζεται μεταξύ τους. Και από την άλλη ή συνείδηση, όταν παραγνωρίζεται συνεχώς, παύει νά έλέγχει, άμβλύνεται τó ήθικό κριτήριό της. Οι ιεροκήρυκες παρομοιάζουν τη συνείδηση μ' έναν καθρέπτη. Άν τόν διατηρείς καθαρό σου δείχνει με λεπτομέρεια κάθε ψεγάδι που έχεις στο πρόσωπό σου. Άν είναι λερωμένος, ή γρατσουνισμένος, σου άποκρύβει και μεγάλες παραμορφώσεις.

Είναι λοιπόν αυτονόητη ή ύπαρξη πλαισίων στα όποια κινείται ή Ήθική, ύπάρχει προσδιορισμός της Ήθικής. Στα Έλληνικά χριστιανικά σχολεία μας ή άναφορά θάναυ στη Χριστιανική Ήθική. Είπαμε, βέβαια, ότι πολλές φορές αυτή δέν διαφοροποιείται από την Ήθική άλλων θρησκειών ή άλλων φιλοσοφικών συ-

στημάτων. Αυτό δὲν σημαίνει ὅτι ὅλοι ἀποδεχόμαστε χωρίς δυσκολία τὸ περιεχόμενο τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Πολλές φορές μπορεῖ νὰ μὴν ἀποδεχόμαστε ἡθικὸ κριτήριον ποὺ προβάλλει ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ, ὅταν αὐτὸ προσκρούει σὲ ἄλλη φιλοσοφική μας θεώρηση. Ἄλλο ὅμως τὸ δέον καὶ ἄλλο τὸ τί συμβαίνει στὴν πράξη.

Ἡ Ἠθικὴ στὴν Ἐκπαίδευση εἶναι ὄντως ἀπαραίτητη, γιατί αὐτὴ θὰ δώσει πυξίδα ζωῆς στοὺς νέους καὶ γνώση τῶν ὀρθῶν κριτηρίων, γιὰ νὰ μὴν παραπλανηθοῦν ἀπ' ὅσα θὰ δοῦν ἐφαρμοζόμενα στὴν κοινωνία. Ἡ κοινωνία ἰσοπεδώνει. Τὸ προσωπικὸ συμφέρον καὶ τὸ μέσον κυριαρχεῖ ἐκεῖ. Εἴμαστε ὅλοι γνῶστες φαινομένων, ὅπου ἄνθρωποι ποὺ στὰ μαθητικά τους χρόνια σύγχυζαν ἀκόμα καὶ τὰ γράμματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, βρέθηκαν μετὰ τὴν ἀποφοίτησή τους, ποὺ κι αὐτὴ ὑποβοηθήθηκε μὲ διάφορους τρόπους, σὲ θέσεις ἐπίζητες, ἐνῶ ἄξιοι καὶ λαμπροὶ ἐπιστήμονες μένουν στὸ περιθώριον, χωρίς δουλειά, γιατί δὲν ἔχουν τὸ μέσο γιὰ πρόσβαση σὲ μία θέση. Ἡ Ἐκπαίδευση θὰ πρέπει νὰ θωρακίσει αὐτοὺς τοὺς νέους, ὥστε νὰ μὴν ἀπογοητευτοῦν καὶ νὰ μὴν παρατήσουν τὴν προσπάθεια γιὰ ἀλλαγὴ πρὸς τὸ καλύτερό της κοινωνίας. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, φεύγοντας ἀπὸ τὸ σχολεῖο, οἱ νέοι θὰ βρεθοῦν μπροστὰ σὲ διλήμματα φοβερὰ καὶ θὰ ἀπαιτηθεῖ ἀπὸ αὐτοὺς νὰ τοποθετηθοῦν ὑπεύθυνα σ' αὐτά.

3. Διδασκαλία τῆς Ἠθικῆς διὰ τοῦ παραδείγματος.

Ἡ διδασκαλία τῆς Ἠθικῆς γίνεται καὶ θεωρητικά, ἀλλὰ καὶ πρακτικά, μὲ τὸ παράδειγμα, ἰδιαίτερα μὲ τὸ τελευταῖο. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέει ὅτι «**ὧτα τυγχάνει ὀφθαλμῶν ἀπιστότερα**». Τ' αὐτιά εἶναι πιὸ ἄπιστα ἀπὸ τὰ μάτια. Πιστεύουμε περισσότερο σ' ὅτι βλέπουμε παρὰ σὲ ὅτι ἀκοῦμε. Γι' αὐτὸ καὶ προσθέτει: «**Κενὸς λόγος, ἐὰν μὴ ἡ πράξις συμπαρῇ**». Ἄν δὲν συνυπάρχει καὶ ἡ πράξη, τὸ παράδειγμα, εἶναι κενός, χωρίς ἀποτελέ-

σμα, ὁ λόγος. Κι ἄλλοῦ ὁ ἴδιος διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας λέει ὅτι **«οἱ ἄνθρωποι οὐ τοῖς λεγομένοις προσέχουσιν ἀλλὰ ἃ πράττουμεν ἐξετάζουσιν»**. Κι ὁ Μέγας Βασίλειος προχωρεῖ παρακάτω καυτηριάζοντας τὴν ἀντίθεση καὶ ἀσυνέπεια τῶν πράξεων μὲ τὰ λεγόμενά μας: **«Μισῶ λόγους οἷς ἐναντία πράξις»**.

Γι' αὐτὸ καὶ θὰ ἀναφερθῶ πρῶτα σὲ κάποια παραδείγματα πράξεων δικῶν μας, τῶν ἐκπαιδευτικῶν, μὲ ἠθικὰ μηνύματα εἴτε πρὸς μίμηση εἴτε πρὸς ἀποφυγὴ, ὅπως κι ἐγὼ τὰ ἔζησα στὰ σχολεῖα καὶ πιστεύω ὅτι καὶ σήμερα συμβαίνουν. Πιθανότατα κάθε ἐκπαιδευτικός, πρὶν καταλήξει στὴν ἀπόφασή του γιὰ τὴ συγκεκριμένη πράξη νὰ βρίσκεται μπροστὰ σὲ ἠθικὰ διλήμματα καὶ νὰ καταλήγει στὴν ἀπόφασή του σύμφωνα μὲ τὴν κοσμοθεωρία του.

Δὲν ἀναφέρομαι σὲ κραυγαλέες περιπτώσεις, στίς ὁποῖες τοποθετούμαστε εὐκόλα καὶ χωρὶς δισταγμό. Ἀπὸ τέτοιες περιπτώσεις ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ μόνον, γιὰ νὰ φανεῖ τὸ ἐξόφθαλμο τοῦ πράγματος, τὴν περίπτωση Θεολόγου ἀπὸ τὴν Πάφο ποὺ διορίστηκε στὴ Μ'Εκπαίδευση, στὸν Πύργο Τηλλυρίας. Ἀπεδέχθη τὸν διορισμό, πῆγε τὴν πρώτη ἡμέρα καὶ στὴ δεύτερη πῆρε ἰατρικὸ πιστοποιητικὸ γιὰ πρόβλημα στὴ σπονδυλική του στήλη. Κατάφερε νὰ ἀνανεώνει τὸ πιστοποιητικὸ γιὰ ἓνα χρόνο, ἐνῶ μόλις ἐπαναδιορίστηκε τὸν δεύτερο χρόνο ὑπέβαλε παραίτηση. Εἶχε δεύτερη δουλειά(ἦταν ἀγιογράφος) ἀπὸ τὴν ὁποία ἔπαιρνε πολὺ περισσότερα χρήματα. Μία τέτοια πράξη κρίνεται ἀμέσως, ἀπὸ ὅλους, ὡς ἀνήθικη. Ὅπως καὶ ἡ περίπτωση κάποιου ἐκπαιδευτικοῦ λειτουργοῦ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ποὺ ἐρχόταν μὲ ἄδεια γιὰ 15 μέρες στὴν Κύπρο τὸ καλοκαίρι, κοντὰ στὴν κόρη του, καὶ περνοῦσε καὶ τοὺς ἄλλους δύο μῆνες μὲ ἄδεια τοῦ γιαιτροῦ. Κάθε χρόνο τὸν πείραζε τὸ κλίμα. Δὲν μιλῶ γιὰ τέτοιες περιπτώσεις, στίς ὁποῖες φαίνεται ξεκάθαρα τὸ ἀνήθικο μίας πράξης. Ἀναφέρομαι σὲ περιπτώσεις ποὺ σὲ μερικοὺς δὲν φαίνονται νὰ περι- κλείουν ἠθικὸ δίλημμα.

α) Βρεθήκαμε όλοι, είτε ως άτομα, είτε ως καθηγητικός σύλλογος, μπροστά στο αίτημα για να προαγάγουμε κάποιο άμελη και αδιάφορο μαθητή. Κάποιοι φέρουν το επιχείρημα ότι στην ηλικία του δεν έκρινε σωστά και παρεσύρθη κι ότι δεν θα πρέπει να τιμωρηθεί με την απώλεια ενός έτους. Άλλοι πάλιν υποστηρίζουν το αίτημα αυτό ξεκινώντας ιδεολογικά, επιζητώντας την ισοπέδωση και υποβάθμιση της Παιδείας, με την προώθηση της τεμπελιάς και της αγραμματοσύνης. Ως γνωστόν, ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι αυτό επεδίωκε ο δημαγωγός Κλέων στην αρχαία Αθήνα, γιατί πίστευε ότι σε αγράμματους, απροβλημάτιστους και ανεύθυνους πολίτες πιο εύκολα θα περνούσε τα σχέδιά του.

Στην ειδική αυτή περίπτωση, στη Χριστιανική Ήθική, βρίσκει, νομίζω, εφαρμογή ή παραβολή των ταλάντων που είμαι σίγουρος ότι την γνωρίζετε. Κάποιος οικόδεσπότης έδωσε σ' έναν υπάλληλό του πέντε τάλαντα, σε άλλο δύο και σ' έναν τρίτο ένα και έφυγε σε άλλη χώρα. Όταν γύρισε και ζήτησε απολογισμό ο πρώτος και ο δεύτερος τα είχαν διπλασιάσει, ενώ ο τρίτος όχι μόνο δεν έκαμε τίποτε, αλλά έκρυψε κιόλας το τάλαντό του για να μην του το κλέψουν. Αυτός φυσικά κατακρίθηκε για την όκηνηρία και την πονηρία του. Με βάση αυτή τη θεώρηση ο μαθητής θα πρέπει από τη στάση μας να διδαχθεί ότι στην κοινωνία ο καθένας αμείβεται σύμφωνα με την προσφορά και την προσπάθειά του κι όχι για την καπατσοσύνη και την πονηριά του. Αν διδάξουμε, ή ανεχθούμε την τεμπελιά και την πονηριά στον έφηβο, τότε αυτό μπορεί να γίνει πυξίδα στη ζωή του, με αίτιους έμάς. Έξάλλου τί μηνύματα θα δίνουμε, σε περίπτωση αντίθετης απόφασής μας στα άλλα παιδιά; Ασφαλώς αν υπάρχουν ειδικές περιπτώσεις (π.χ. θάνατος ενός γονιού στο μέσο του χρόνου, διαζύγιο των γονιών κλπ) τα πράγματα διαφοροποιούνται και το κριτήριο μας αλλάζει.

β) Είναι γνωστό πως πολλοί καθηγητές εξαντλούν όλες τις

ἄδειες ἀσθενείας πού δικαιούνται, ἐξασκώντας διάφορες ἐργασίες, γεωργικές, οἰκοδομικές, κ.α. Ἡ πράξη αὐτή δὲν μπορεῖ νὰ βρεῖ καμιὰ ἠθικὴ δικαίωση. Τί γίνεται ὅμως καὶ μὲ τοὺς συναδέλφους που τοὺς καλύπτουν; Στὸ δίλημμα συναδελφικὴ ἀλληλεγγύη ἢ ἀλήθεια καὶ δικαιοσύνη, τί ὑπερισχύει; Καὶ τὸ ἠθικὸ μήνυμα στὰ παιδιά; (Γιατί δὲν μένει τίποτα μυστικό).

γ) Στὰ μαθήματα Φυσικῆς-Χημείας στὴν ἐποχὴ μου, δὲν ξέρω τώρα ἂν συμβαίνει τὸ ἴδιο, ὅταν οἱ μαθητὲς ξεπερνοῦσαν τοὺς 24 σὲ κάθε τμῆμα, τὸ τμῆμα χωριζόταν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργαστηριακῶν ἀσκήσεων. Οἱ μισοὶ ἔκαναν τὸ ἐργαστήριό τῆς Φυσικῆς, οἱ ἄλλοι μισοὶ τῆς Χημείας, στὶς δύο πρῶτες περιόδους καὶ ἀργότερα ἄλλαζαν. Δώδεκα μαθητὲς ἐργάζονταν ἐργαστηριακὰ πολὺ ἄνετα, ἐμπεδώνοντας πολὺ καλύτερα τὴν ὕλη. Κι ὁ καθηγητὴς μποροῦσε νὰ ὑποδείξει καὶ νὰ ἐποπτεύσει τὴν ἐπιτελούμενη ἐργασία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, βέβαια, αὐτὸ σημαίνει οἰκονομικὴ ἐπιβάρυνση τοῦ κράτους. Πολλοὶ διευθυντὲς θέλοντας νὰ ἔχουν καλύτερα ἀποτελέσματα γιὰ τοὺς μαθητὲς καὶ τὰ σχολεῖα τους, ὅταν οἱ μαθητὲς ἦταν 22, ἢ καὶ 20, δήλωναν ὅτι εἶχαν 24, ἢ 25, μαθητὲς, πετύχαιναν νὰ πάρουν τίς ὥρες τῶν καθηγητῶν καὶ μοίραζαν τὰ τμήματα, ἐνῶ σὲ λίγες μέρες εἰδοποιοῦσαν τὸ Ὑπουργεῖο ὅτι ἀποχώρησαν ἀπὸ τὰ τμήματα 2 ἢ 3 μαθητὲς. Τὸ ἠθικὸ δίλημμα τῶν διευθυντῶν ἦταν: Καλύτερα ἀποτελέσματα γιὰ τὸ σχολεῖο καὶ τοὺς μαθητὲς μου, ἢ οἰκονομικὸ ὄφελος γιὰ τὸ Κράτος; Καὶ ποιὸ τὸ μήνυμα πρὸς τοὺς μαθητὲς καὶ τοὺς καθηγητὲς;

δ) Πολλοὶ θὰ ἔχετε βρεθεῖ στὸ τέλος τῆς χρονιάς μπροστὰ στὸ αἶτημα γιὰ νὰ δώσετε ἓνα βαθμὸ ἐπὶ πλέον στὸ ἐνδεικτικὸ (ὄχι στὸ τελικὸ γραπτὸ) προκειμένου ἓνας μαθητὴς νὰ ἀριστεύσει. Μοῦ ἔτυχε νὰ μοῦ τὸ ζητήσουν στὴ Χημεία ἐπιλογῆς, πού μὲ δυσκόλευε, γιατί θὰ ἀδικοῦσα τοὺς ἄλλους. Τὸ σκεφτόμουν 1-2 μέρες, ὅποτε τὸ ἀποφάσισα, λόγω καὶ τῶν πιέσεων γνωστῶν μου. Πρὸς ἐκπληξή μου, ὅταν πῆγα στὴ Γραμματεία νὰ παραδώσω τὸν

νέο βαθμό, μοῦ εἶπαν ὅτι δὲν χρειάζεται, βρῆκαν ἄλλη λύση γιὰ νὰ ἀριστεύσει ὁ μαθητής. Τοῦ ἔβαλαν 20 στὰ Λατινικά. Καὶ στὴν ἀπορία μου: Μὰ δὲν ἔκανε Λατινικά, ἡ ἀπάντηση ἦταν: Ἀκριβῶς γι'αὐτό. Δὲν θὰ ἀδικεῖτο συγκριτικὰ κανένας. Μὰ εἶναι τόσο ἀπλὸ τὸ πρᾶγμα; Καὶ τὸ μήνυμα καὶ πρὸς τὸν αἰτητὴ ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους μαθητές;

ε) Ἀνάλογα ἠθικὰ διλήμματα προκύπτουν ἀπὸ μία ἄλλη συνηθισμένη πρακτικὴ στὰ σχολεῖα. Κάποιοι γιὰ διάφορους λόγους ζητοῦν καὶ παίρνουν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κάποιο μάθημα(π.χ. Γυμναστική, Θρησκευτικὰ κλπ). Ἄν ἓνας τέτοιος μαθητής ἔχει τοὺς ἴδιους βαθμοὺς στὰ ἄλλα μαθήματα μὲ ἓναν ἄλλο μαθητὴ κι ὁ δεῦτερος μαθητής ἔχει στὸ μάθημα, πὺν ὁ πρῶτος ἀπηλλάγη, βαθμὸ κατώτερό τοῦ μέσου ὅρου τῶν ἄλλων μαθημάτων, τότε ὁ δεῦτερος μειονεκτεῖ στὸν γενικὸ βαθμό. Κι ἂν ἀπὸ τὸν γενικὸ βαθμὸ ἐξαρτᾶται ὑποτροφία ἢ ἡ θέση σημαιοφόρου, ἢ κάποια διάκριση στὸ σχολεῖο δὲν θὰ ναι μία ἀδικία; **Εἶναι ἠθικὸ κάτι τέτοιο;**

στ) Στὸ χῶρο τῆς Παιδείας ἡ συνεχὴς ἐνημέρωση τοῦ καθηγητῆ, σχετικὰ μὲ τὶς νέες γνώσεις καὶ μεθόδους τῆς εἰδικότητάς του, ἀποτελεῖ ἓνα ἐπὶ πλεόν ἠθικὸ χρέος. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ πείσει γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἐπιμέλειά του στὸ ἀντικείμενό του κάποιος πὺν μένει θλιβερὰ ἀμετακίνητος σ' ὅτι θυμᾶται ἀπ'ὅσα ἔμαθε πρὶν ἀπὸ 30 ἢ 35 χρόνια; Σήμερα, μὲ τὴν εἴσοδο στὴν Ἐκπαίδευση ἀνθρώπων σὲ μεγάλη ἡλικία, πὺν περιπλανήθηκαν γιὰ χρόνια σὲ ἄλλους χώρους ἐργασίας, τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι σοβαρό. Ὅπως ἓνας γιατρός, ἂν στηρίζεται σὲ πεπαλαιωμένες καὶ ξεπερασμένες ἀντιλήψεις, ἢ χρησιμοποιεῖ θεραπείες, πὺν δὲν ἔχουν φανεῖ ἀποτελεσματικὲς καὶ χρήσιμες, εἶναι τὸ ἴδιο ἀνήθικος μὲ ἓναν ἄλλο γιατρὸ πὺν περιφρονεῖ τὸν ἄρρωστο ἢ τοῦ ἀρνεῖται βασικὲς ὑπηρεσίες, τὸ ἴδιο κι ἓνας καθηγητής πὺν ἀρνεῖται νὰ ὀδηγήσει τὸν μαθητὴ του, λόγω ἀδυναμίας καὶ δικῆς του στέρησης, στοὺς θαυμαστοὺς δρόμους τῶν νέων ἀνακαλύψεων. Δίνει

τὸ μήνυμα ὅτι τὸ ἠθικὸ κριτήριον γιὰ τὴν ἐπιλογὴ στάσης ζωῆς στὴν ἐπαγγελματικὴ του σταδιοδρομία εἶναι λανθασμένο. Βασίζεται στὴν ὁκνηρία καὶ ἐπιδιώκει τὴν εὐκολὴ ζωή. Ἐχει τὸ δικαίωμα νὰ ζημιώνει τοὺς μαθητές; Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ καθηγητὲς ποὺ εἴτε λόγῳ ἀνεπάρκειας εἴτε λόγῳ ὁκνηρίας σὲ περίπτωση ἐργαστηριακῶν μαθημάτων, ἀρκοῦνται στὴ θεωρία, σὲ μάθημα κιμωλίας καὶ σπόγγου, ἢ τὸ πολὺ-πολὺ προβολῆς διαφανειῶν.

Εἶναι ἠθικὸ αὐτό;

ζ) Ἐνα θέμα στὸ ὁποῖο ἡ στάση μας στέλλει ἠθικὰ μηνύματα εἶναι καὶ τὸ θέμα τῶν ἐκκλησιασμῶν. Ὄταν, ὡς καθηγητὴς ὑπηρετοῦσα στὸ Λύκειο Παλουριώτισσας, λειτουργοῦσα κάθε Σάββατο (τότε ἦταν ἐργάσιμον τὸ Σάββατον) στὸ ἐκκλησιάκι ποὺ βρίσκεται στὴν αὐλὴ τοῦ Σχολείου καὶ ἐκκλησιάζονταν τὶς δύο πρῶτες περιόδους κάθε ἐβδομάδα μία τάξη τοῦ Γυμνασίου ἢ τοῦ Λυκείου. (Τὸ δῖωρον δὲν ἦταν ἀπὸ τὸν διδακτικὸ μου χρόνον). Γινόμενον, τότε, μάρτυρας, μίας ἀνεπιθύμητης, σ' ἐμένα, κατάστασης. Κάποιοι καθηγητὲς ἔφερναν τοὺς μαθητὲς τοὺς μέχρι τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησίας κι ἐκεῖνοι συνέχιζαν τὸ δρόμον τοὺς γιὰ τὴν καντίνα. Ἀφήνω σ' ἐσᾶς νὰ κρίνετε τὴν πράξιν τοὺς αὐτῇ, λαμβάνοντας ὑπόψιν ὅτι ὁ χρόνος ἦταν διδακτικὸς, ὁ ἐκκλησιασμὸς ἦταν στὸ πρόγραμμα τοῦ σχολείου κι ὅτι ἡ παιδεία ποὺ προσφέρουμε στὰ σχολεῖα μας εἶναι βασισμένη στὰ ἑλληνικὰ καὶ χριστιανικὰ ιδεώδη. Ἄν οἱ καθηγητὲς εἶχαν οἱ ἴδιοι κρίσιν συνείδησης, ὡς ἄθεοι, θὰ μπορούσαν νὰ κάμουν διευθετήσεις γιὰ ἀλλαγὴ τῶν ὥρων τοῦ μαθήματός τοὺς.

Τὸ ἴδιο παρατηρῶ καὶ σήμερον στὶς μεγάλες γιορτὲς τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ Πάσχα. Πρὶν κλείσουν τὰ σχολεῖα ὑπάρχουν κοινοὶ ἐκκλησιασμοί. Οἱ μαθητὲς μόνοι τοὺς, ἢ μὲ ἐλάχιστους συνοδοὺς καθηγητὲς, στέλλονται στὴν ἐκκλησία. Οἱ περισσότεροι, τότε, κατακλύζουν τοὺς δρόμους καὶ τὶς καφετέριες γύρω ἀπὸ τὸ σχολεῖον καὶ τοὺς ναοὺς.

Πόσοι ἐξάλλου καθηγητὲς τιμώντας τὴ γιορτὴ τῶν Γραμμάτων ἐκκλησιάζονται, ἢ παρίστανται σὲ μίαν σχετικὴ ὁμιλία, τὴν ἡμέρα αὐτή; Κι ὅμως ἀγωνίζονται γιὰ νὰ ναι ἐκπαιδευτικὴ ἀργία. Οἱ μαθητὲς παίρνουν ἀπὸ ὅλα αὐτὰ, μηνύματα ποὺ διαμορφώνουν τὸν χαρακτήρα τους.

η) Θίγω ἐπιγραμματικὰ 2-3 ἄλλες καταστάσεις στὸ χωρὸ τοῦ σχολείου ποὺ ἔχουν ἀρνητικὴ ἐπίδραση στὴν ἠθικὴ συγκρότηση τῶν μαθητῶν καὶ σκανδαλίζουν τὴν κοινωνία: Πόσο ἠθικὸ εἶναι τὸ νὰ εὐνοοῦνται κάποιοι καθηγητὲς ἀπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ σχολείου στὸ διαμοιρασμὸ τῶν τμημάτων καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὸν προγραμματιστὴ στὴν κατανομὴ τῶν ὥρῶν διδασκαλίας, ἀσφαλῶς σὲ βάρος ἄλλων συναδέλφων τους; Ἡ, πάλιν, πόσο ἠθικὸ εἶναι σ' ἓνα τμῆμα, στὸ ὁποῖο φοιτᾷ ὁ γιὸς τοῦ διευθυντῆ, ἢ κάποιου ἐπωνύμου, νὰ μαζεύεται ἡ ἀφρόκρεμα τῶν καθηγητῶν, ἐνῶ σὲ ἄλλα παράλληλα τμήματα νὰ διδάσκουν καθηγητὲς μὲ ἐμφανεῖς ἀδυναμίες;

Κι ἀκόμα, μήπως διαφεύγει τῆς προσοχῆς μας τὸ ὅτι κάποιοι ἐπιτυγχάνουν νὰ ἀποφεύγουν τὴν εἰς βάρος τους κατακραυγὴ, γιὰ τὴν ὀκνηρία, ἢ τὴν ἀνεπάρκειά τους, μὲ τὸ νὰ βάζουν πολὺ ψηλοὺς βαθμοὺς, δυσανάλογους τῆς ἐπίδοσης τῶν μαθητῶν; Πόσο ἀδικοῦνται καλύτεροι, ἢ ἰσάξιοι, μαθητὲς παράλληλων τμημάτων, παίρνοντας μικρότερους βαθμούς; Μπορεῖ αὐτὸ νὰ τοὺς στοιχίσει θέση σὲ Πανεπιστήμια, μίαν ὑποτροφία κλπ.

Ἡ βάσει ποιᾶς ἠθικῆς κάποιοι ἐπιτυγχάνουν νὰ διορίζονται σὲ σχολεῖο ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τους, ἐνῶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ταλαιπωροῦνται ἄλλοι πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅ,τι θὰ ἔπρεπε;

4. Διαθεματικὴ διδασκαλία τῆς Ἠθικῆς στὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης.

Ἐκτός, ὅμως, ἀπὸ τὰ ἠθικὰ μηνύματα ποὺ στέλλονται στοὺς

μαθητὲς ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῆς Διεύθυνσης καὶ τῶν καθηγητῶν τοῦ σχολείου κατὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν διαφορῶν καταστάσεων, ποὺ ἀναφύονται κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ σχολικοῦ χρόνου, ὑπάρχει καὶ ἡ διδασκαλία τῆς Ἠθικῆς, μέσῳ τῆς ὕλης τῶν διαφορῶν μαθημάτων. Καὶ δὲν νομίζω νὰ ὑπάρχει θέμα, ἢ μάθημα, χωρὶς τὴν ἠθικὴ διάσταση. Τὰ ἠθικὰ συμπεράσματα, ἢ ἡ τοποθέτηση ἀπέναντι στὰ ἠθικὰ διλήμματα ποὺ προκύπτουν καὶ ἡ σχετικὴ καθοδήγηση τῶν μαθητῶν, ἔχει, ἀσφαλῶς, ἄμεση σχέση πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ διδάσκοντος καὶ τὴν κοσμοθεωρία του. Κι' εἶναι ἐδῶ, ἀκριβῶς, ποὺ ἔγκειται ἡ εὐθύνη τοῦ σχολείου καὶ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας: Θὰ πρέπει νὰ ἐποπτεύσουν, κατὰ πόσον παρέχεται ἡ ἐπιθυμητὴ Ἠθικὴ.

Θὰ ἤθελα νὰ σταθῶ κυρίως σὲ παραδείγματα, ποὺ θεωρῶ ὅτι ἀπασχολοῦν ὅλους καὶ ποὺ οἱ θέσεις ἀπέναντι σὲ ἀναδυόμενα ἐρωτήματα δὲν εἶναι γιὰ πολλοὺς ξεκάθαρες. Τέτοια εἶναι τὰ θέματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὶς ραγδαῖες, σήμερα, ἐξελίξεις τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τεχνολογίας, μὲ εἰδικὴ ἔμφαση στὶς Βιοεπιστήμες καὶ στὴ Βιοτεχνολογία καθὼς καὶ σὲ περιβαλλοντικὰ θέματα. Θὰ ἀναφερθῶ, ὅμως, πρῶτα περιληπτικὰ καὶ σὲ παραδείγματα ἀπὸ ἄλλα μαθήματα καὶ ἄλλους τομεῖς τῆς Ἐκπαίδευσης γιὰ νὰ τονίσω τὸ διαθεματικὸ τοῦ θέματος τῆς Ἠθικῆς.

Στὸ μάθημα τῶν Ἀρχαίων προβάλλει ὑπέροχο διαχρονικὸ παράδειγμα Ἠθικῆς, ἡ στάση τοῦ Σωκράτη ἀπέναντι στὶς προτροπὲς γιὰ νὰ ἐγκαταλείψει τὴν Ἀθήνα προκειμένου νὰ ἀποφύγει τὸν θάνατο. Ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς νόμους τὴν Πόλης, ἡ συνέπεια πρὸς τὴ διδασκαλία του, μποροῦν νὰ γίνουν πηγὲς πολλῶν ἠθικῶν διδαγμάτων γιὰ κάθε ἐποχὴ.

Στὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας, ὁ δίκαιος Ἀριστείδης μὲ τὸ παράδειγμά του νὰ πειθαρχήσει στὴν ἠθικὴ προσταγὴ ποὺ τοῦ ἐπέβαλλε νὰ σεβαστεῖ τὴ θέληση τοῦ ἀγράμματος συμπολίτη του, ποὺ τοῦ ζητοῦσε νὰ γράψει στὸ ὄστρακο τὸ ὄνομά του γιὰ τὴν

έξορία του, είναι καὶ πάλιν πηγή ἠθικῶν διδαγμάτων καὶ πυξίδα ἐνάρετου βίου.

Στὴν Ἱστορία, ἐπίσης, ἡ ἀναφορὰ στὸν θεσμὸ τῆς δουλείας καὶ τὸ δουλεμπόριο, στοὺς πρόσφατους αἰῶνες, δὲν θὰ ὀδηγήσει σὲ ἠθικὰ συμπεράσματα ὡς πρὸς τὸν ξεπεσμὸ τῶν κοινωνιῶν τῶν βιομηχανικὰ ἀνεπτυγμένων χωρῶν καὶ ἐπομένως στὴν υἱοθέτηση ἄλλου τρόπου συμπεριφορᾶς;

Στὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας, πάλιν, πιστεύω πὺς ἡ στάση τῶν Μηλίων ἀπέναντι στὶς ἀπαιτήσεις τῆς Ἀθήνας ἢ ἐμμονὴ τοῦ Παλαιολόγου σὲ ἀγῶνα καὶ ἡ πεισματικὴ ἄρνησή του νὰ παραδώσει τὴν Πόλη, παρ' ὅλο πὺ ἤξερε ὅτι δὲν ὑπῆρχε πιθανότητα σωτηρίας, τὸ ὀλοκαύτωμα τοῦ Αὐξεντίου καὶ τοῦ Μάτση, δὲν εἶναι πράξεις ἠθικὰ ἀδιάφορες. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ βρέθηκαν ἀντιμέτωποι μὲ φοβερὰ ἠθικὰ διλήμματα. **Μὲ τὴ διδασκαλία τῶν σχετικῶν κεφαλαίων προάγεται ἡ ἠθικὴ διαπαιδαγώγηση τῶν μαθητῶν.**

Στὴ Γεωγραφία, ἡ μιζέρια τῶν λαῶν τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας, παρὰ τὸν πλοῦτο τοῦ ὑπεδάφους τους, μπορεῖ νὰ μὴν συνδυασθεῖ μὲ τὴν ἀποικιοκρατία καὶ τὴν ἐξαγωγή τῶν ἀπαραίτητων συμπερασμάτων; Κι ἀκόμα οἱ μακροχρόνιες ταλαιπωρίες λαῶν πὺ βρίσκονται γεωγραφικὰ σὲ σταυροδρόμια τοῦ ἐμπορίου, ὅπως ἡ Κύπρος, δὲν εἶναι ἀφορμὴ γιὰ ἠθικὴ τοποθέτηση στὰ βασικὰ θέματα τῆς ἐλευθερίας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀξιοπρέπειας, τῆς ἰσότητος ὅλων τῶν ἀνθρώπων;

Μὰ καὶ σὲ ὅλα τὰ μαθήματα σήμερα, μὲ τὴ χρησιμοποίηση τῶν ὑπολογιστῶν καὶ τῶν εὐκολων λύσεων, δίνεται ἡ εὐκαιρία γιὰ ἠθικὲς τοποθετήσεις, ἐν ὅψει τοῦ κινδύνου πὺ διατρέχει ἡ κριτικὴ ἰκανότητα τοῦ νοῦ. Σήμερα οἱ πολλοὶ δὲν σκεπτόμαστε στὴν κοινωνία. Ἐφαρμόζουμε ἐντολές. Ψυγεῖα, τηλεοράσεις, πλυντήρια, αὐτοκίνητα κατασκευάζονται ἀπὸ λίγους σκεπτόμενους

έγκεφάλους, ἐνῶ ἐμεῖς πατοῦμε κουμπιά. Ἡ παραμικρὴ βλάβη, ἢ τὸ πάτημα ἐνὸς λανθασμένου κουμπιοῦ, μᾶς ὁδηγεῖ σὲ ἀπόγνωση. Τὸ σχολεῖο ὀφείλει νὰ δεῖ τὸν νέο ἄνθρωπο, τὸν μαθητὴ, ὡς ἐλεύθερο ὄν, μὲ ἐλευθερία βουλήσεως καὶ ἠθικὰ διλήμματα κι ἔτσι νὰ τὸν γαλουχήσει μέσα ἀπὸ ὅλα τὰ μαθήματα.

5. Ἡθικὲς τοποθετήσεις σὲ νεότερα θέματα τῆς Παιδείας.

Ἔρχομαι τώρα σὲ εἰδικά, ἐπίκαιρα θέματα. Θὰ ἀφήνω, πολλές φορές, νὰ αἰωροῦνται τὰ ἐρωτήματα γιὰ τὴ συζήτηση ποὺ θὰ ἀκολουθήσει:

Γενετικὰ Τροποποιημένα Προϊόντα

Εἶναι ἓνα θέμα ποὺ ἄπτεται τῶν μαθημάτων τῆς Βιολογίας καὶ τῆς Χημείας καὶ ποὺ ἐνδιαφέρει ὅμως ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ ὅποια ἀναπόφευκτα βρίσκεται μπροστὰ σὲ ἠθικὰ διλήμματα: **Τὸ θέμα τῶν Γενετικὰ Τροποποιημένων Προϊόντων.**

Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἔχουμε σπάσιμο τῆς αὐτοτέλειας τῶν εἰδῶν καὶ δημιουργία νέων, ὅχι βέβαια ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀλλὰ ἀπὸ μία προχωρημένη ἀφετηρία. Στὸ DNA ἐνὸς φυτοῦ π.χ., ἢ ζώου, εἰσάγουμε τμῆμα τοῦ DNA ἄλλου φυτοῦ ἢ ζώου μὲ σκοπὸ τὸ πρῶτο νὰ ἀποκτήσει κάποιες ἐπιθυμητὲς ιδιότητες τοῦ δεύτερου. Ἐδῶ ἔχουμε μία ἐπανάσταση ποὺ δὲν συγκρίνεται μὲ ἄλλες ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις.

Τὰ πλεονεκτήματα τῆς μεθόδου εἶναι πολλὰ. Ἀναφέρομαι στὰ κυριότερα ἀπὸ αὐτά:

- α) Αὐξηση τῆς παραγωγῆς, τόσο τῆς ζωικῆς, ὅσο καὶ τῆς φυτικῆς. Μποροῦμε νὰ πάρουμε περισσότερο σιτάρι παρὰ ἄχυρο, περισσότερο κρέας παρὰ λίπος καὶ ἐπομένως ἐπιτυγχάνεται ἡ διατροφή περισσότερων ἀνθρώπων.

- β) Προστασία της παραγωγής από ψηλές θερμοκρασίες ή παγετώνες, αφού κάτι τέτοιο βρίσκεται στις ιδιότητες του δεύτερου οργανισμού, μέρος του DNA του οποίου εισάγουμε στον πρώτο.
- γ) Διατήρηση φρέσκων φρούτων ή λαχανικών για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα.
- δ) Παραγωγή φαρμακευτικών πρωτεϊνών από διαγονιδιακά ζώα.
- ε) Λήψη από μικροοργανισμούς αρωματικών ουσιών, αμινοξέων, βιταμινών κλπ.

Πρὶν ἐπεχειρεῖτο ἡ βελτίωση τῆς παραγωγῆς μὲ συνεχεῖς διασταυρώσεις τέτοιων εἰδῶν, πού εἶχαν τὶς ἐπιθυμητὲς ιδιότητες. Αὐτὸ ὅμως ἀπαιτοῦσε πολὺ χρόνο καὶ ἐπιπλέον, δὲν λαμβάνονταν πάντα τὰ ἐπιθυμητὰ ἀποτελέσματα.

Ἡ μέθοδος παρουσιάζει καὶ μειονεκτήματα:

- α) Δὲν ξέρουμε, ἂν οἱ νέες ιδιότητες πού θὰ ἀναπτυχθοῦν θὰ εἶναι μόνον ἐπιθυμητές. Κι ἀκόμα, δὲν πρόκειται γιὰ ἓνα παρασκεύασμα, μία χημικὴ ἔνωση πού θὰ μποροῦσε νὰ ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὴν κυκλοφορία σὲ κάποια χρονικὴ στιγμή. Ὁ νέος ὁργανισμὸς πού παράγεται ἀφήνεται στὴ φύση κι εἶναι ἀνεξέλεγκτος. Ἄν προκύψουν ἀσθένειες;
- β) Ὅδηγούμεστε σὲ μονοπώλια παραγωγῆς καὶ ἐμπορίας γενετικά τροποποιημένων προϊόντων. Λίγες πολυεθνικὲς ἐταιρίες θὰ κυριαρχήσουν στὸν τομέα αὐτό.

Προκύπτουν ἐπομένως πολλὰ ἠθικὰ διλήμματα. Κι ὁ νέος ἄνθρωπος, ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ καθοδηγηθεῖ, ὥστε νὰ τοποθετηθεῖ ὀρθὰ ἀπέναντι σ'αὐτά:

- α) Ἐπιτρέπεται ἡ ἐπέμβαση στὸ DNA φυτῶν καὶ ζώων;
- β) Μποροῦμε νὰ θεωροῦμε τὴ φύση (φυτὰ καὶ ζῶα) ὡς ὄργανα καὶ μέσα μόνον ὑλικοῦ κέρδους; Ἐχουμε τὸ δικαίωμα νὰ καταστρέψουμε τὴ βιοποικιλότητα ζώων καὶ φυτῶν;

γ) Ποιά ή ευθύνη μας για τυχόν εμφάνιση νέων ασθενειών;

Ἡ τοποθέτηση στὰ διλήμματα αὐτὰ δὲν εἶναι εὐκόλη υπόθεση. Οὔτε καὶ ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ ἔχει ἔτοιμες λύσεις. Τὰ ἐρωτήματα εἶναι πρωτόγνωρα, γιατί τέτοιες εἶναι καὶ οἱ νέες ἐφευρέσεις. Ἡ Ἀγία Γραφή δίνει σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, γράφτηκε χιλιάδες χρόνια πρὶν καὶ ἔχει ἰσχὺ γιὰ ὅλες τὶς ἐποχές. Εἶναι εὐθύνη τῶν σύγχρονων Θεολόγων, ἀλλὰ καὶ τῶν πιστῶν ἐπιστημόνων, νὰ ἐγκύψουν στὴν Ἀγία Γραφή καὶ νὰ βροῦν, μὲ βάση τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὶς ἀπαντήσεις στὰ φλέγοντα ἐρωτήματα τοῦ καιροῦ μας.

Περιβαλλοντικὰ προβλήματα

Ἐπιστημονικὲς ἐφαρμογὲς καὶ τεχνικὲς ὁδήγησαν στὶς μέρες μας σὲ διατάραξη τῶν ἰσορροπιῶν στὴ φύση καὶ σὲ προϊούσα καταστροφή τοῦ περιβάλλοντος.

Χημικὰ ἀπόβλητα σὲ ποταμούς, λίμνες, θάλασσες, ἀλλὰ καὶ στὴ ξηρὰ, καταστρέφουν ψάρια κι ἄλλους ὁργανισμούς.

Μὴ βιοαποικοδομοῦμενες πρῶτες ὕλες μολύνουν γιὰ πάντα τὴν ἀτμόσφαιρα.

Τὰ πλαστικὰ ἔλυσαν μὲ οἰκονομικὸ τρόπο κάποια προβλήματα, ἢ μὴ καταστροφή τους, ὅμως, μολύνει τὸ περιβάλλον. Κάποιοι ὀνόμασαν τὶς πλαστικὲς σακκοῦλες «**ἀφορισμένους**» ποὺ δὲν διαλύονται μὲ τὸ θάνατό τους.

Ζιζανιοκτόνα καὶ ἔντομοκτόνα προστατεύουν τὴν παραγωγὴ ἀλλὰ καταστρέφουν καὶ ὠφέλιμους ὁργανισμούς, διαταράσσοντας τὴν ἰσορροπία στὴ φύση. Ἐξάλλου κατάλοιπα τέτοιων φαρμάκων στὰ διάφορα προϊόντα πιθανὸν νὰ ἔχουν ἐπιπτώσεις στοὺς ἀνθρώπους. Σὲ ἀντίδραση σήμερα μερικοὶ στρέφονται στὶς βιοκαλλιέργειες.

Ἡ ὑπερκατανάλωση ὀδηγεῖ, ὕστερα, σὲ ἐξάντληση τῶν μὴ ἀνανεώσιμων πηγῶν (κοιτάσματα Fe,Zn,Sn, ἀλλὰ καὶ πετρελαίου).

Πρὶν τὴν Τουρκικὴ εἰσβολή, στὸν τόπο μας τὰ χωράφια σπέρνονταν κάθε δεῦτερο χρόνο. Στὸν ἓνα χρόνο εἴχαμε ἀγρανάπαυση. Τώρα, λόγω του ὅτι οἱ διαθέσιμες ἐκτάσεις μειώθηκαν κατὰ πολὺ, τὰ χωράφια σπείρονται κάθε χρόνο. Κι ἀκόμα, πολλὲς φορές, μετὰ τὰ σιτηρά, χρησιμοποιοῦνται καὶ γιὰ καλοκαιρινὲς καλλιέργειες. Αὐτὸ σημαίνει πολλὰ τεχνητὰ λιπάσματα καὶ ἐπιβάρυνση τοῦ ἐδάφους μὲ ξένα στοιχεῖα.

Πέραν τούτων, ἐπιτεύγματα ποὺ μόλις ἐμφανίστηκαν θεωρήθηκαν μόνον ἀγαθὰ, τώρα ἄρχισαν νὰ ἀμφισβητοῦνται. Ἀναφέρω μερικὰ ἀπὸ αὐτά:

Σὲ παλαιότερες ἐποχὲς οἱ κότες γεννοῦσαν 30-40 αὐγὰ τὸν χρόνο, ὅσα χρειάζονταν γιὰ τὴν ἀναπαραγωγὴ τοῦ εἴδους. Σήμερα γεννοῦν ἓνα αὐγὸ τὴν ἡμέρα, κάποτε καὶ δύο. Αὐτό, ἀσφαλῶς, δὲν ἔγινε μὲ τὴν πειθῶ. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ ἀγελάδες. Ἔδιναν σὲ παλαιότερες ἐποχὲς 2-3 λίτρα γάλα τὴν ἡμέρα καὶ σὲ ὀρισμένες περιόδους, κυρίως γιὰ νὰ μεγαλώσουν τὰ μικρά τους. Σήμερα παίρνουμε μέχρι καὶ 50 λίτρα γάλακτος ἡμερησίως ἀπὸ κάθε ζῷο.

Πρὶν, ἓνα κοτόπουλο χρειαζόταν 6-9 μῆνες γιὰ νὰ δώσει 1-1,5 κιλὰ κρέας. Σήμερα χρειάζονται μόνον 40 μέρες. Μεγαλύτερο χρονικὸ διάστημα κρίνεται οἰκονομικὰ ἀσύμφορο.

Τὸ μεγάλο πλεονέκτημα αὐτῶν τῶν τεχνικῶν εἶναι:

Φτηνότερα προϊόντα γιὰ περισσότερους ἀνθρώπους. Σήμερα ποὺ ἓνα μεγάλο ποσοστὸ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς ὑποσιτίζεται ἢ πεθαίνει ἀπὸ τὴν πείνα ἢ δὲν ἔχει δυνατότητα πρόσβασης, λόγω οἰκονομικῶν δυσχερειῶν, σὲ ἀκριβὰ προϊόντα, τὸ πλεονέκτημα αὐτὸ δὲν εἶναι ἀμελητέο.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅμως, μπορεῖ νὰ παραβλεφθεῖ καὶ ἡ διατάραξη

τῶν ἰσορροπιῶν στὴ φύση, οἱ ἀσθένειες ποὺ πιθανὸν νὰ προκύψουν ἀπὸ αὐτὸ τὸν βιασμό τῆς φύσης τὰ κατάλοιπα φαρμάκων καὶ ὁρμονῶν σὲ κρέας, γάλα, αὐγά, καὶ ἡ ἐξάντληση τῶν πηγῶν;

Ἔνα ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἀπαντηθεῖ εἶναι:

Ἡ ἐπιβίωση τῆς σημερινῆς γενιᾶς μπορεῖ νὰ γίνεται σὲ βάρος τῶν μελλοντικῶν γενεῶν; Ἡ ἀκόμα, πόσο δικαιούμαστε νὰ πειραματιζόμαστε μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴν υἰεία τῶν ἀνθρώπων; Κι ἐπὶ πλέον εἵμαστε ἀπόλυτοι κύριοι τῆς γῆς καὶ τῶν φυσικῶν πόρων της, ἢ μήπως αὐτὴ ἔχει τὴν ἐξάρτησή της ἀπὸ κάπου ἄλλου;

Πρόοδος καὶ αὐξηση τῆς παραγωγῆς, λοιπόν, δὲν εἶναι ἄμοιροι ἠθικῶν διλημμάτων.

Πυρηνικὴ ἐνέργεια γιὰ εἰρηνικοὺς σκοποὺς

Οἱ μαθητὲς διδάσκονται στὴ Φυσικὴ, ξέρουν καὶ ἀπὸ τὴ Χημεία, τὴν πυρηνικὴ ἐνέργεια. Ἡ πολεμικὴ ἐφαρμογὴ της εἶναι ἐξόφθαλμα καταδικαστέα ἀπὸ ἠθικῆς πλευρᾶς. Ἡ χρῆση της γιὰ εἰρηνικοὺς σκοποὺς εἶναι κι αὐτὴ ἀμφιλεγόμενη.

Πλεονέκτημα τῆς χρήσης της εἶναι ἡ λήψη φθηνῆς ἐνέργειας, ὅταν μάλιστα οἱ γνωστὲς πηγὲς ἐνέργειας, ὅπως τὸ πετρέλαιο, τείνουν νὰ ἐκλείψουν.

Ὑπάρχουν, ὅμως, καὶ μειονεκτήματα, ὅπως τὰ ραδιενεργὰ ἀπόβλητα καὶ ἡ ἔκλυση ραδιενέργειας στὶς περιπτώσεις ἀτυχημάτων (π.χ. στὸ Τσιέρνομπιλ τὸ 1986, πρόσφατα στὴν Ἰαπωνία). Καὶ οἱ συνέπειες εἶναι τρομακτικές: πολλοὶ θάνατοι, ἀνιάτες ἀρρώστιες, μεταλλάξεις στὸ ἀνθρώπινο γονιδίωμα καὶ ἄλλες πολλές.

Τὰ ἠθικὰ διλήμματα στὰ ὁποῖα πρέπει νὰ τοποθετηθοῦμε καὶ τὰ ἐρωτήματα ποὺ προκύπτουν εἶναι πολλά. Ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ δύο-τρία ἀπὸ αὐτά:

- α) Μπορούμε, έχουμε τὸ δικαίωμα, νὰ διακινδυνεύσουμε τὴ ζωὴ τὸσων ἀνθρώπων;
- β) Ἡ χρῆση τῆς πυρηνικῆς ἐνέργειας γιὰ εἰρηνικοὺς σκοποὺς δὲν γίνεται πρόσχημα, γιὰ κάποια καθεστῶτα, γιὰ ἀνάπτυξη πυρηνικῶν ὄπλων;

Ἐνα συναφὲς ἐρώτημα εἶναι καὶ τὸ ποιὰ ἠθικὴ διέπει τὴ στάση τῶν πυρηνικῶν χωρῶν ἀπέναντι στὶς χώρες ποὺ θέλουν νὰ ἀποκτήσουν πυρηνικὰ ὄπλα; Ἐκεῖνες ἔχουν τὸ δικαίωμα, οἱ ἄλλες ὄχι; Θὰ ἦταν ἠθικὸ καὶ ἡ στάση τους θὰ ἔπειθε γιὰ τὰ ἀγνὰ ἐλατήριά τους, ἂν κι ἐκεῖνες προχωροῦσαν στὴν καταστροφὴ τῶν δικῶν τους πυρηνικῶν ὄπλων.

6. Θέματα Βιοηθικῆς.

Τὰ θέματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ἡ Βιοηθικὴ ἐξετάζονται στὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν διλημμάτων ποὺ ἀναφύονται, ἀλλὰ καὶ στὸ μάθημα τῆς Βιολογίας ὡς πρὸς τὴν ἐξέταση τῶν τεχνικῶν καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν προσεγγίσεων. Εἶναι, ὅμως, σήμερα, θέματα τῆς καθημερινότητος καὶ θὰ πρέπει μαθητὲς καὶ καθηγητὲς νὰ προβληματίζονται σ'αὐτά. Θὰ θίξω, σύντομα, τέσσερα ἀπὸ αὐτά, δίνοντας μᾶλλον ἀφορμὲς γιὰ τὴ συζήτησιν ποὺ θὰ ἀκολουθήσει:

Ἱατρικῶς ὑποβοηθούμενη Ἀνθρώπινη Ἀναπαραγωγὴ

Ἐχουν ἀναπτυχθεῖ διάφορες τεχνικὲς, ἀνάλογα μὲ τὸ πρόβλημα.

Τεχνητὴ σπερματέγχυση, μεταφορὰ δηλαδὴ μὲ τεχνητὰ μέσα, σπέρματος στὸ σῶμα τῆς γυναίκας, μεταφορὰ ὠαρίων καὶ σπερματοζωαρίων στὶς σάλπιγγες, μεταφορὰ στὴ σάλπιγγα ζυγωτοῦ, ἐξωσωματικὴ γονιμοποίηση καὶ μεταφορὰ ἀριθμοῦ ἐμβρύων στὴ μήτρα τῆς μητέρας ἢ παρένθετης (φέρουσας) μητέρας κλπ.

Τὸ μεγάλο ὄφελος ἀπὸ τὶς μεθόδους αὐτὲς εἶναι τὸ ὅτι ἄτεκνα ζευγάρια ἀποκτοῦν τέκνα.

Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα, στὰ ὁποῖα πρέπει νὰ δοθοῦν ἀπαντήσεις εἶναι:

- α) Εἶναι ἐπιτρεπτὴ ἡ ἐτερόλογη σπερματέγχυση ἢ ἡ χρῆση σπέρματος ἐκτὸς τοῦ σπέρματος τοῦ συζύγου ἢ ὡαρίου ἐκτὸς τοῦ ὡαρίου τῆς μητέρας γιὰ τεχνητὴ γονιμοποίηση;
- β) Ἐπιτρέπεται ἡ ἀπόρριψη ἐμβρύων;
- γ) Ἐπιτρέπεται ἡ κατάψυξη ἐμβρύων καὶ ἡ χρησιμοποίησή τους εἴτε γιὰ ἐμφύτευση σὲ κατοπινὸ στάδιο εἴτε γιὰ πειράματα;
- δ) Εἶναι ἠθικὰ ἐπιτρεπτὴ ἡ χρῆση παρένθετης μητέρας;
- ε) Δικαιολογεῖται ἡ κατάψυξη σπέρματος τοῦ συζύγου καὶ ἡ χρῆση του μετὰ τὸν θάνατό του;

Ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἠθικὴ ἔχει βασικὲς ἀρχές, ὅπως εἶναι ἡ ἀπαγόρευση τοῦ φόνου σὲ ὁποιοδήποτε στάδιο τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ ὅτι τὸ ζυγωτὸ εἶναι ἄνθρωπος. Ἀκόμα τὸ «οὐ μοιχεύσεις» σημαίνει μὴ εἰσαγωγὴ τρίτου προσώπου στὸ ζεῦγος.

Ἐπομένως: Ἀπορρίπτεται ἡ χρῆση σπέρματος ἢ ὡαρίου ἐκτὸς τοῦ ζεύγους.

Ἀπορρίπτεται ἡ χρῆση παρένθετης μητέρας.

Δὲν γίνεται δεκτὴ ἡ ἀπόρριψη ἐμβρύων ἢ καὶ ζυγωτῶν.

Στὴ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ, βέβαια, ἀναφερόμαστε πάντα στὰ πλαίσια τοῦ χριστιανικοῦ γάμου, γιὰ ὁποιαδήποτε προσπάθεια ἀπόκτησης τέκνου.

Μεταμοσχεύσεις

Ὑπάρχουν διαφορῶν εἰδῶν μεταμοσχεύσεις.

Ἀναφερόμαστε σὲ μεταμοσχεύσεις ὀργάνων ποὺ ἀναπληρώνονται, ὅπως αἷμα(ῆ μετάγγιση εἶναι εἶδος μεταμόσχευσης), ὀργάνων διπλῶν ποὺ δὲν ἀναπληρώνονται, ὅπως εἶναι τὰ νεφρὰ καὶ οἱ κερατοειδεῖς χιτῶνες, καὶ ὀργάνων μοναδικῶν, ὅπως εἶναι ἡ καρδιά, τὸ ἥπαρ, ἡ σπλῆνα κλπ.

Οἱ μεταμοσχεύσεις εἶναι δύο εἰδῶν, ὅσον ἀφορᾷ τὸν δότη: Μεταμοσχεύσεις ἀπὸ ζωντανοὺς ἢ πτωματικοὺς δότες.

Τὰ πλεονεκτήματα ἀπὸ τὶς μεταμοσχεύσεις εἶναι ἔκδηλα: Ἄνθρωποι ποὺ θὰ ταλαιπωροῦνταν ζοῦν μίαν ἀνετότερη ζωὴ καὶ ἄλλοι ποὺ θὰ πέθαιναν, ἔχουν παράταση ζωῆς.

Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα στὰ ὁποῖα πρέπει νὰ τοποθετηθοῦμε εἶναι:

- 1) Ἐπιτρέπεται ὄργανα ποῦ πήραμε ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ τὰ ἐκχωροῦμε;
- 2) Ἐπιτρέπεται νὰ θέτουμε σὲ κίνδυνο τὴ ζωὴ μας μὲ τὴν παραχώρηση ἑνὸς ὀργάνου;
- 3) Στὴν περίπτωση πτωματικῶν δοτῶν:
 - α) Πότε ἐπέρχεται ὁ θάνατος;
 - β) Χρειάζεται συναίνεση τοῦ δότη ὅσο ἦταν ἐν ζωῇ;
 - γ) Ἐχουν οἱ κληρονόμοι δικαιώματα καὶ στὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ;
 - δ) Εἶναι δυνατὸ νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ εἰκαζόμενη συναίνεση;
- 4) Πῶς κατοχυρώνεται ἡ μὴ ἐμπορία ὀργάνων;

Ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ θεωρεῖ ὅτι ἡ προσφορὰ ὀργάνων ἀπὸ ζωντανοὺς δότες χωρὶς νὰ τίθεται σὲ κάποιο κίνδυνο ἡ ζωὴ τους, ἀλλὰ καὶ ἡ κατοχύρωση τῆς μὴ ἐμπορίας τῶν ὀργάνων, εἶναι πρᾶξις ἀγαθή. **Μὰ καὶ ἡ παροχὴ ὀργάνων ἀπὸ πτωματικοὺς δότες, ἂν ὑπῆρξε συναίνεση τοῦ δότη, ὅταν ἦτο ὑγιής, ἢ τῶν συγγενῶν του μετὰ τὸν θάνατό του, κρίνεται ὡς πράξις ἐπαινετέα.**

Ὡς πρὸς τὸ πότε ἐπέρχεται ὁ θάνατος, τὸ θέμα θεωρεῖται καθαρῶς ἰατρικὸ καὶ γίνεται δεκτὴ, σὲ κάθε περίπτωση ξεχωριστά, ἢ γνωμάτευση τριῶν, τουλάχιστον, ἰατρῶν ποὺ νὰ μὴν ἔχουν σχέση μετὰ μεταμοσχευτικὰ κέντρα, ὅτι ὁ ἀσθενὴς δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀνανήψει.

Ἀμβλώσεις

Εἶναι ἐπικαίρο τὸ θέμα τῶν ἀμβλώσεων. Τελευταία οἱ ἐφημερίδες ἀσχολήθηκαν καὶ πάλιν μετὰ ἐγκυμοσύνης στὰ σχολεῖα.

Οἱ ἀμβλώσεις γίνονται εἴτε λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ ἐγκυμοσύνη (ἐντὸς ἢ ἐκτὸς γάμου) εἶναι ἀνεπιθύμητη, εἴτε λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ κυοφορούμενο εἶναι προῖον βιασμοῦ, εἴτε γιατί ὑπάρχει ἰατρικὴ διάγνωση ὅτι τὸ κυοφορούμενο πάσχει ἀπὸ σοβαρὴ ἀναπηρία ἢ ἀνίατη ἀσθένεια, εἴτε γιατί τίθεται σὲ κίνδυνο ἡ ζωὴ τῆς μητέρας.

Ἐρωτήματα στὰ ὁποῖα πρέπει νὰ δοθοῦν ἀπαντήσεις προκειμένου νὰ τοποθετηθοῦμε, ἂν γίνεται ἀποδεκτὴ, ἢ πότε γίνεται ἀποδεκτὴ ἡ ἀμβλωση εἶναι:

- α) Τὸ κυοφορούμενο εἶναι μέρος τοῦ σώματος τῆς γυναίκας ἢ ξεχωριστὸς ἄνθρωπος μετὰ ὅλα τὰ δικαιώματα;
 - β) Ἄν μπορούμε νὰ φονεύουμε τὸ ἀγέννητο, γιατί εἶναι ἄρρωστο γιατί νὰ μὴν μπορούμε νὰ φονεύσουμε καὶ τὸ γεννημένο ἄρρωστο;
 - γ) Ἡ ἀμβλωση ἀνακουφίζει τὴν μητέρα ἢ τὸν περίγυρό της;
 - δ) Ἄν κινδυνεύει ἡ μητέρα ποιά ζωὴ εἶναι προτιμότερο νὰ σωθεῖ;
- Θὰ συζητήσουμε πάνω στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ σὲ λίγο.

Εὐθανασία

Εὐθανασία ὀνομάζεται ὁ τερματισμὸς μίας ἐπώδυνης ζωῆς. Γίνεται εἴτε ἀρνητικὰ δηλ. μετὰ τὴν ἄρση τῆς μηχανικῆς ὑποστήριξης

πρὸς τὸν ἀσθενῆ, εἴτε θετικὰ μὲ τὴν χορήγηση σ' αὐτὸν ἐνὸς φαρμάκου ἢ μίας ἔνεσης.

Εἶναι καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ πολλὰ τὰ ἀναφυόμενα ἐρωτήματα:

- α) Δικαιοῦται κάποιος, στὰ πλαίσια τῆς ἐλευθερίας του, νὰ ἐπιδιώξει τὴν εὐθανασία; Ποιὰ εἶναι τὰ ἰδιοκτησιακὰ, ἢ παρεμβατικὰ δικαιώματά μας στὴ ζωὴ;
- β) Ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίζουμε γιὰ τὸν τερματισμὸ τῆς ζωῆς ἐνὸς ἀνθρώπου, γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ Ἐπιστὴμη θεωρεῖ ὅτι ἔχει περιέλθει σὲ κατάσταση ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ ἀνανήψει;
- γ) Ποιὸς ὁ ρόλος τοῦ πόνου στὴ ζωὴ μας;

Καὶ γι' αὐτὰ θὰ συζητήσουμε καὶ θὰ τοποθετηθοῦμε στὴ συνέχεια.

Συμπερασματικὰ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ Ἠθικὴ διαπερνᾷ κάθε πτυχὴ τῆς Ἐκπαίδευσης. Κι ὅτι εἶναι καθῆκον τῶν Ἐκπαιδευτικῶν τόσο μὲ τὸ παράδειγμα ὅσο καὶ μὲ τὸν λόγον νὰ ὑποδεικνύουν στοὺς μαθητὲς τὸ ἠθικῶς ζεῖν.